

УДК 372.45

ФОРМУВАННЯ КАЛІГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В.А. Трунова

кандидат педагогічних наук, доцент,

Одеський обласний інститут вдосконалення вчителів

У статті уточнюється змістове наповнення поняття «каліграфія» та мета вивчення каліграфії в сучасній початковій школі. Розглянуто сітку зошитів для 1 та 2 класів. На основі експериментальних даних рекомендовано з першого дня навчання в 3-му класі перехід на письмо в зошит в одну лінію. Визначено завдання для графічно правильного та швидкого письма.

Ключові слова: графічне написання, основи навчання писати, перехід на письмо в одну лінію, завдання для письма.

Навчання письма у початковій школі нині дебатуються в усіх куточках будь-якого міста, на методоб'єднаннях вчителів початкових класів, у класах і коридорах навчальних закладів, бо малюки збираються до школи. Перед вчителями і батьками постає питання: Як же першокласники сьогодні будуть навчатися письму, коли по телебаченню і в пресі все частіше чути «каліграфія не потрібна», «в школи прийшли комп'ютери».

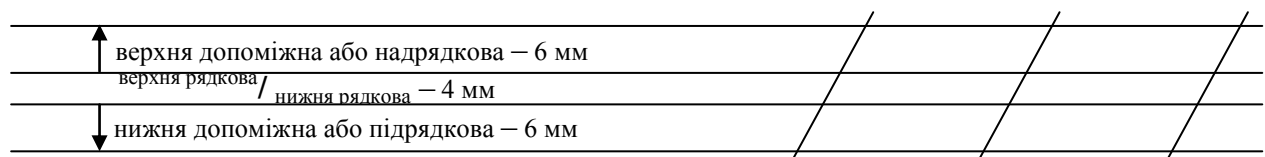
Відповідно до оновленої Концепції початкової школи [1] передбачається не тільки розвантаження навчальних програм, а й удосконалення вимог щодо оцінювання каліграфії, які у попередній редакції документу були занадто деталізовані. Залишено лише вимогу, що письмо має бути охайним та розбірливим. У рекомендаціях до впровадження нових програм у початкові класи ми також не знайшли змін відповідно до графіки письма; в ній не надається належної уваги цьому питанню. Це може бути неправильно сприйнято вчителями початкових класів, які значно впливають на становлення у дітей правильного вироблення навичок письма.

Значний педагогічний досвід та багаторічні наукові дослідження з визначеного питання [2; 3; 5-9] дозволяють нам зробити певні узагальнення і надати рекомендації вчителям, особливо молодим, щодо організації роботи з каліграфії у початкових класах та вибору необхідних зошитів для кожного класу з метою формування в учнів навичок графічно правильного, розбірливого та швидкого письма.

Каліграфія (графічне написання літер) в учнів першого класу закладає основи вміння писати (почерку) і граматики. Тому вчитель на кожному такому уроці має формувати не лише графічні (правильне зображення літер і їх поєднань), технічні (вміння користуватися прийомами письма), а й орфографічні навички (визначати під час письма звуковий склад слів і перекодувати звуки в літери). На таких уроках учні, під керівництвом учителя, розвивають гігієнічні навички – вміння правильно сидіти за партою, класти зошит під час письма та правильно тримати ручку [2; 3; 7].

Навчання письму першокласників, як відомо, розпочинається з розвитку їхнього усного й писемного мовлення у єдності з розвитком мислення, бо засвоєння каліграфії (графіки), а потім граматичних знань і формування орфографічних навичок покликане розвивати в учнів уміння красиво і правильно, точно й змістовно висловлювати свої думки як усно, так і письмово.

Всі ці вміння у першокласників будуть шліфуватися саме в процесі уроків, коли вони писатимуть у сітці зошита № 1 (мал. 1), де є робочий рядок і широкий рядок. Ця сітка повинна мати похилу лінію для орієнтиру написання літер під кутом 65°, інтервалом 2,5 см.

Мал. 1. Сітка зошита № 1

У навчальній програмі загальноосвітньої школи (1-4 класи) сказано, що у 1-му класі – у підготовчий період навчання грамоти – школярі мають чітко орієнтуватися на сторінці та рядку

зошита, а в букварний період вони мають твердо знати назви ліній сітки зошита і поступово переходити на прискорене письмо [10, с. 13].

Зауважимо, що написання великих, малих літер і цифр було розглянуто методичною нарадою МОН ще у 2003 році [3]. Тоді було знято окремі (лишні) петлі, окремі поєднання і т. ін., і тому написання рукописних літер і цифр стало легшим, а, отже, простішим і кращим. Тоді ж, у 2003 році у перші класи пішли шестилітки, у яких рука ще не готова до письма: м'язи слабкі; нажиму на ручку або немає, або дитина надто сильно давить на ручку, що видно відтиск через 3-4 аркуші. А це, в подальшому, збиває дитину з правильного нахилу при письмі літер. Отже, рука дитини швидко втомлювалася, особливо вказівний палець – напише 5-6 літер і рука не в змозі далі писати.

Щоб зняти всі ці недоліки, варто дітей-шестиліток з самого початку навчання письма: ознайомити з сіткою зошитів, з назвою ліній, тоді легше розуміти написання учителем зразків рукописних літер на дошці. Першокласник візуально бачить куди вести лінію: вправо – вліво, вгору-вниз, під нахилом, на яку відстань тощо. Отже, аркуш зошита у першому класі й тепер має мати сітку зошита № 1. Дана розмітка привчає дітей до висоти літер: 4 мм (для малої рукописної літери) та 10 мм (для великих літер). Отож, учні першого класу весь навчальний рік мають вчитися писати у цих зошитах: писати окремо літери – малі та великі; поєднувати їх у склади (у верхньому, середньому та нижньому поєднаннях); списувати слова і речення з рукописного та друкованого текстів.

У подальшому житті це потрібно для виконання окремих записів, написання листів, при переписуванні окремих текстів... Отже, у першому класі основне завдання – навчити писати літери, склади, слова і речення графічно правильно [10, с. 20-21].

Не менш важливо навчити графічно правильно писати, а, відтак, поряд з першим вищезазначеним виникають інші завдання, а саме:

- навчити тримати ручку,
- правильно класти зошит на парту,
- правильно сидіти за партою під час письма [2; 3; 7].

В учнів 2 класу доцільно вдосконалювати навички письма. Вони вже знають як писати літери, знають їх поєднання між собою; отож, варто формувати відносно швидке письмо, враховуючи правильне графічне написання. Форсувати швидке письмо не треба, бо воно буде «аби яке». Цьому допоможуть «графічні (каліграфічні) хвилинки» на уроках рідної мови, про які чітко зазначено у Навчальній програмі [10, с. 36, 50, 67]. Для проведення таких вправ варто відводити у 2-му класі до 2-3-х рядків, які другокласники мають написати в межах 4-5 хв.; у 3-му – до 4 рядків, а у 4-му – до 5-и рядків за той же самий час.

Другокласники шліфують своє написання на основі запису окремих буквосполучень, складів і слів. Ефективним засобом в цьому випадку можуть стати друковані зошити [5; 6]. Друковані зошити потрібні лише для других класів. У 3-му та 4-му класах, під керівництвом учителя, школярі мають також працювати над своїми графічними помилками, однак друковані зошити для цих класів не потрібні (виняток – діти з руховими порушеннями).

Тепер звернемо увагу на письмо в зошитів одну лінію.

Готуючись до 3-го класу, вчитель має думати про перехід дітей на письмо в одну лінію. А в Навчальній програмі сказано: «перехід на письмо в одну лінію треба проводити поступово у 3-му класі» [10, с. 46]. Постає запитання: як це поступово? Сьогодні двох учнів, завтра – 5-х учнів переводимо на сітку нового зошита... Такий перехід не виправдовує себе в школі, бо учні поглядають один на одного із заздрістю або приниженням, саме написання в одну лінію стає незрозумілим із-за загального безпорядку; всі пишуть як завгодно. Чому? Колектив класу у процесі такої роботи не зібраний, пояснення вчителя різнобічні, уривчасті (діти відволікаються, хоча стараються не чути голос вчителя на стороні...). Експеримент показав, що ніхто з учителів не зумів представити цілісної картини поступового переводу на письмо в одну лінію з поясненням його написання.

Тепер згадуємо, ще в 1982 року в школах м. Ізмаїла та району, Татарбунарському районі Одеської області, м. Одесі було проведено експеримент з навчання семилітніх першокласників писати в зошиті в одну лінію з першого дня перебування дитини в школі. Зошит в одну лінію – це нині графічна сітка №2 (мал. 2), де є лише широкий рядок, а лінії в ньому називаються, відповідно, верхня і нижня [9].

верхня лінія
нижня лінія

відстань = 8 мм

Мал.2. Сітка зошита № 2

Письмо в цьому зошиті вимагало засвоєння дітьми потрібної висоти і ширини літер, їх нахилу: висота малих літер так же = 4 мм (ця висота відпрацьована), а висота великих літер = 6 мм.

Дані експерименту довели спроможність дітей-семиліток з першого дня перебування їх в школі писати в одну лінію, бо їхня рука вже готова до такої роботи. Отже, за рік взросління рука дитини стає більш гнучка, добре тримає все взяте в неї. На цій основі були опубліковані наші методичні рекомендації для підготовки студентів-вчителів початкової школи. Рекомендації пройшли апробацію в школах Одеської області [3; 7; 8; 9].

На основі проведеної роботи ми дійшли висновку: вчити писати дітей семилітнього віку варто одразу в зошиті в одну лінію. Чому?

1) Діти ознайомлювалися з написанням літер у підготовчих групах дитячих садків (писали 13 літер). Багато з них удома «проходили елементарну науку». Крім того, напередодні, після нового року майбутні першокласники ходили до школи, де їх учителі «вправляли» у написанні елементів літер.

Нинішні шестилітки готуються до письма в зошиті в одну лінію «подумки» в 1 та 2 класах [5; с. 6].

2) Таке письмо необхідне для уніфікації праці. Навіщо дитині вдруге переучуватися в написанні літер, тим більше, що основний зошит з письма в школі – зошит в одну лінію.

З першого дня занять з письма школяр чітко визначає розмір і межі елементів літер, сприймає пояснення вчителя про їх написання, у нього виробляється чіткий стереотип у написанні [9].

3) Семилітніх дітей можна було вчити писати і елементи літер, і самі літери, не відриваючи руки від письма, тобто «безвідривному поєднанню у тих випадках, коли воно природне».

4) Практика свідчить, що в декількох паралельних класах починають писати в зошитах різної сітки, бо сьогоднішній рівень виробництва ставить учителя в умови вибору зошитів з робочим рядком і похилою лінією (сітка №1).

5) Слід додати, що в дитячому садку діти ознайомлюються з просторовими відношеннями (праворуч, вгору, над лінією, вище і т. ін.). Отже, говорячи про переваги письма в одну лінію, ми все ж таки рекомендуємо перший урок розпочинати з постановки крапок на верхній, нижній лініях, звернувши увагу на однакову відстань між ними. І тільки після того, як учні зрозуміли призначення ліній, вони зможуть знаходити нижню-верхню, середину широкого рядка, писати елементи літер і самі літери, поєднувати їх у склади, буквосполучення, писати слова і речення, тобто слід підготувати базу для успішного оволодіння прописом.

Ми переконалися, що дитина в сім років може вправно писати в зошиті в одну лінію [8].

Сьогодні до школи йдуть 6-літки. У першому класі їх вчать писати в сітці зошита №1 (з допоміжною косою). У першому класі вони вивчають розліновку зошита і вчать писати літери, склади, слова і речення. У другому класі, особливо під час графічних вправ – вони вправляються писати складні сполучення літер, різні розчерки, «незрозумілі» буквосполучення з метою формування навичок складних поєднань, а в цілому – формують навичку письма в пришвидшеному ритмі, тобто формують своє написання і скоропис.

Нині другокласникам уже виповнюється 7-8 років. Рука вправно пише, вони знають написання всіх літер алфавіту. Ось тому у кінці 2-го класу варто познайомити дітей з письмом в одну лінію. Для цього нами експериментально введені графічні вправи – 16 останніх уроків у кінці навчального року [6]. Всі другокласники, під керівництвом учителя, виконують графічні вправи зошиті в одну лінію; всі уважно слухають пояснення вчителя, а отже, готують руку до письма в зошиті в одну лінію. По завершенню графічної роботи в одну лінію, вони, в подальшому, пишуть в зошиті з косою лінією.

У зошиті в одну лінію третьокласники пишуть по висоті малі літери на 4 мм (на половину рядка), великі – на 6 мм, а ширина рядка має бути на 8 мм. Це загальна сітка. Ніяких «перехідних» зошитів не потрібно. Вони лише заважають дитячому графічному написанню.

У 3-му класі учні мають «володіти графічним правописом».

Звернемо увагу, що навчання письма, як уже склалося традиційно, доцільно розпочинати з написання елементів літер. На наш погляд, основних елементів дев'ять (див. [2; 3; 5; 6]). Всі елементи у зошиті в одну лінію пишуть чи то від середини широкого рядка, чи то до його середини.

Вчителі-експериментатори переконані, що навчання письма елементів літер є найважливішим етапом. Але незважаючи на те, що елементи легко пояснювати (це основа конфігурації всіх літер), проте писати для дітей нелегко. Тому додаткові елементи, в основному, слід вивчати із самою літерою, але з деякими доцільно ознайомити учнів заздалегідь – в добукварний період.

Навчання письму цифр у першому класі треба проводити у зошитах в клітинку, яка розміром 4x4 мм. Це основна сітка зошитів для математики [7].

Отже, навчання письма тісно пов'язане з виконанням будь-якого письмового завдання, а вчитель мусить писати каліграфічно (вміння писати чітким, гарним почерком), тобто гарно, охайно й грамотно. Лише за таких умов можна успішно опанувати правильне і красиве письмо.

1. Концепція нової української школи: Ухвалено рішенням колегії МОН 27.10.2016 // МОН України. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczziya.pdf>.
2. Кирей І. Ф., Трунова В. А. Методика викладання каліграфії в початковій школі / І. Ф. Кирей, В. А. Трунова. – К. : Вища школа, 1994. – 143 с.
3. Навчання письму сучасній початковій школі: Навчальний посібник для вчителів початкових класів, викладачів і студентів ВНЗ / Н. Боднар, О. Прищепа, В. Трунова, І. Цєпова, М. Чабайовська / За ред. В. Трунової. – Харків : Ранок, 2017. – 464 с.
4. Рішення колегії МОН України від 18.07.2003 р. «Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр, укр.ірос.букв та їх з'єднань». – Інформаційний збірник МОН України. – 2003. – № 23 (грудень).
5. Трунова В. А. Робочий зошит школяра (для проведення каліграфічних хвилинок): 1 семестр: [2 клас] / В. А. Трунова, Н. М. Боднар. – Одеса : Астропринт, 2015. – 24 с.
6. Трунова В. А., Боднар Н. М. Робочий зошит школяра (для проведення каліграфічних хвилинок): 2 семестр: [2 клас] / В. А. Трунова, Н. М. Боднар. – Одеса : Астропринт, 2015. – 24 с.
7. Трунова В. А. Вчимося правильно писати / В. А. Трунова. – Харків : ФОП Шейніна О. В., 2011. – 152 с.
8. Трунова В. А. Методические рекомендации по обучению каллиграфии. В помощь студентам, учителям начальных классов / В. А. Трунова. – Одесса, 1986. – 58 с.
9. Трунова В. А. Чи можуть першокласники писати в одну лінію / В. А. Трунова // Початкова школа. – 1996. – № 7. – С. 14-16.
10. Українська мова: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи: Оновлена редакція; затверджена МОН України 04.08.2017 р.) // МОН України. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>.

Трунова В. А. Формирование каллиграфической компетентности учеников начальной школы.

В статье уточняется содержательное наполнение понятия «каллиграфия» и цель изучения каллиграфии в современной начальной школе. Рассмотрена сетка тетрадей для 1 и 2 классов. На основе экспериментальных данных рекомендован с первого дня обучения детей в 3-м классе переход на письмо в тетрадь в одну линию. Сформулированы конкретные задачи для графически правильного и в меру быстрого письма.

Ключевые слова: графическое письмо, основы обучения письму, переход на письмо в одну линию, задания для письма.

Trunova V. A. On the Question of Writing Skills in Elementary School.

The article deals with the concept «calligraphy» and its necessity in the modern elementary school, which lays the basis for teaching writing; develops graphic, technical, spelling and hygienic skills. We defined the types of lines in the exercise-books in the 1 and 2 forms. On the basis school experimental data it is recommended from the first day of training of children in the 3rd form to pass transition to writing in a one-lined exercise-books. The specific tasks for graphically correct and fast writing are formulated.

Key words: graphic writing, the basis of teaching writing, to begin to write in one-lined exercise-books in the 3rd form, the tasks for writing.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Луцан Н.І.